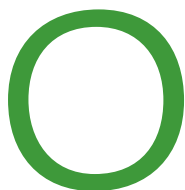

Sociaal werk: hoeder van rechtvaardigheid

In Vlaanderen is een beweging in opkomst om sociaal werk te zien als hoeder van sociale rechtvaardigheid en mensenrechten. Interessant is dat behalve de universiteiten en de overheid ook sociaal werkers zelf hierbij een actieve rol spelen. Verdient deze beweging navolging in Nederland? En hoe zou dat dan vorm kunnen krijgen?

**VLAANDEREN
IS EEN
INSPIRATIEBRON
VOOR
NEDERLAND**

Op donderdag 24 mei vond onder de noemer Sterk Sociaal Werk in Brussel de eerste Vlaamse Sociaal Werk Conferentie plaats. Sterk Sociaal Werk is sociaal werk dat het realiseren van mensenrechten en sociale rechtvaardigheid nastreeft.

Er was een indrukwekkend aantal deelnemers, duizend in totaal: docenten, onderzoekers, studenten, beleidsmedewerkers, directeuren, en vooral heel veel sociaal werkers uit het veld. En dan stonden er ook nog vierhonderd op de wachtlijst.

Een stevige beweging

De conferentie was het initiatief van de masteropleidingen sociaal werk van de universiteiten uit Leuven, Gent en Antwerpen. Zij gingen in gesprek met de Vlaamse christen-democratische minister Vandeurzen, van het departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, over de toekomst van het sociaal werk in een veranderende Vlaamse samenleving. De minister verstrekte vervolgens de opdracht aan deze masteropleidingen voor een anderhalf jaar

durende traject, waarvan de grote sociaalwerkconferentie de afsluiting vormde.

In het traject werd met meer dan honderdtwintig sociaal werkers uit heel Vlaanderen en uit uiteenlopende praktijken van sociaal werk, in thematische werkgroepen het werken vanuit een mensenrechtenbenadering bediscussieerd en besproken. Vervolgens werden de uitkomsten van de werkgroepen geanalyseerd door onderzoekers van de masteropleidingen, verrijkt met wetenschappelijke kennis, en op verschillende momenten voorgelegd aan diverse stakeholders. Dit heeft geresulteerd in een doorwrocht eindrapport *Sterk Sociaal Werk*, dat op de conferentie werd gepresenteerd.

In de visie op sterk sociaal werk wordt expliciet gekozen voor mensenrechten als referentie- en handelingskader. Niet alleen omdat dit volgens de Vlamingen de essentie is van sociaal werk – zoals omschreven in de internationale definitie van sociaal werk – maar ook omdat de mensenrechten in Vlaanderen onder druk staan. Rechten van burgers zijn niet langer gewaarborgd, terwijl veel mensen geen gebruikmaken van rechten en toeslagen waar

Dakloze en arme mensen kunnen in het dagopvangcentrum Chez Nous in Brussel eten voor een euro en zich opwarmen.

ze op grond van hun situatie wel recht op hebben. Beleidsveranderingen spelen hierin een belangrijke rol. Zo worden burgers meer aangesproken op hun eigen verantwoordelijkheid, ook als het vermogen of de vaardigheden daartoe ontbreken. Mensen moeten in toenemende mate ook eerst voldoen aan bepaalde eisen voordat ze ergens aanspraak op kunnen maken. En wanneer ze niet het juiste gedrag vertonen, kunnen ze sancties opgelegd krijgen. Ook vermarkting (commerciële organisaties die oprukken in het sociaal domein), juridisering (de neiging om sociale kwesties via het recht op te lossen) en neo-filantropie (particuliere initiatieven zoals de Voedselbank, die in het gat springen dat de terugtrekkende overheid openlaat) zetten sociale waardigheid onder druk (Reynaert 2018).

Het DNA van het sociaal werk: vijf krachtlijnen

Sterk sociaal werk bestaat uit vijf met elkaar verbonden krachtlijnen. Het zijn de lijnen waarlangs mensenrechten en sociale rechtvaardigheid gerealiseerd kunnen worden. Samen vormen ze het DNA van het sociaal werk.

1. *Nabijheid en laagdrempelig werken.* Dit impliceert dat sociaal werkers aanwezig zijn in de leefwereld van mensen in een kwetsbare positie. Daarbij gaat het om zowel fysiek als mentaal aanwezig zijn: de agenda en het traject worden altijd samen met de betrokkenen bepaald.
2. *Proceslogica van het sociaal werk.* De uitkomst van de inzet van sociaal werk ligt niet op voorhand vast. Sociaal werkers spelen in op de concrete situatie én gebruiken de ervaringskennis van betrokkenen. Telkens opnieuw staan inspraak en participatie van de gebruikers centraal. Omdat de proceslogica niet goed past bij klassieke verantwoordingsmechanismen, omvat het rapport een pleidooi voor alternatieve, bijvoorbeeld meer narratieve, vormen van verantwoording.
3. *Generalistisch werken.* Het gaat hierbij allereerst om integraal werken: de sociaal werker plaatst de persoon in een bredere context en heeft oog voor de gehele situatie en dus voor alle levensdomeinen. Daarnaast wordt de sociaal werker gezien als een 'brugfiguur' of 'kruispuntwerker', die goed zicht heeft op de sociale kaart en actief inzet op netwerkvorming.

4. *Verbindend werken*. Dit kent drie componenten. De *individuele* component, gebaseerd op het empowerment-paradigma, betreft het versterken van individuen om greep te krijgen op hun leven en betekenisvol te kunnen deelnemen aan de samenleving. Dit vraagt ook van de samenleving om hulpbronnen vrij te maken. De *collectieve* component verwijst naar het werken aan verbinding in buurten en het versterken van het samenleven op het lokale niveau. De derde component betreft *het verbinden met maatschappelijke basisinstituties* zoals onderwijs, gezondheidszorg en de arbeidsmarkt. Het gaat daarbij niet alleen om het verzekeren van de toegang tot die instituties, maar ook om het collectiviseren van problemen bij deze toegang.
5. *Politisierend werken* is gericht op het waarborgen van sociale rechten, zodat mensen ook daadwerkelijk gebruik kunnen maken van hun rechten. Sociaal werk wijst op structurele mechanismen die sociale problemen, ongelijkheid en onrechtvaardigheid veroorzaken én op de verantwoordelijkheid van de samenleving én het sociaal werk om hier iets aan te doen. Het is een oproep aan sociaal werkers om als democratische professionals te opereren en hun stem op het publieke forum te laten horen.

Opvallend is dat de minister aan het eind van de conferentie de visie op sociaal werk en de uitwerking daarvan in de vijf krachtlijnen onderstreept. Daarmee maakt hij zich dus expliciet sterk voor kritisch sociaal werk en accepteert hij 'tegensprakelijkheid'.

Verschillen tussen Vlaanderen en Nederland

Wat kunnen we in Nederland leren van de beweging die in Vlaanderen gaande is? Is de tijd rijp om sociaal werk in Nederland ook als mensenrechtenberoep te positioneren? Alvorens deze vragen te beantwoorden, zoomen we in op een drietal verschillen tussen Vlaanderen en Nederland.

Een groot verschil betreft de Vlaamse nadruk op sociale rechtvaardigheid en mensenrechten. In Vlaanderen is dat bijvoorbeeld zichtbaar in aandacht voor armoede en sociale uitsluiting. Zo krijgen verenigingen waar armen het woord nemen steun vanuit politiek, beleid en de praktijk van het sociaal werk. Al kan dat bij mensen die leven in armoede en meedenken met beleid ook tot frustraties leiden, wanneer de resultaten van hun inspanningen achterblijven (Hermans & Kremers 2017). In Nederland staat niet sociale rechtvaardigheid, maar zelfredzaamheid centraal. De nadruk op eigen kracht, eigen verantwoordelijkheid en eigen netwerk is vooral bedoeld om de inzet van professionele hulp te verminderen. Voor de mensenrechten komt daar nog bij dat Nederland daarin veel minder een traditie kent dan Vlaanderen. Mensenrechten worden in Nederland vooral geassocieerd met extreme situaties in het buitenland. Of zoals een sociaal werker het onlangs verwoordde: 'Mensenrechten, dat doet Amnesty

We zien de kracht van mensenrechten en sociale rechtvaardigheid als kompas voor sociaal werk, maar willen het ook relativeren

Vanuit Nederland kunnen we actief aansluiting zoeken bij de Vlaamse ontwikkelingen

International toch?' Er is in Nederland bij het algemene publiek ook weinig kennis over mensenrechten. In vergelijking met andere landen is de aandacht voor mensenrechten in het onderwijs beperkt (Dibbets & Eijkman 2018).

Een tweede verschil betreft een andere verhouding tussen beleid en uitvoering. Vlaanderen kent in vergelijking met Nederland nog een sterk middenveld. De beleidskaders zijn er ruimer. Van Regenmortel en Reynaert (in Hermans & Kremers 2017) wijzen erop dat instellingen van sociaal werk en hun professionals hierdoor niet alleen meer vrijheid en autonomie bezitten, maar dat het tevens een buffer vormt tegen bezuinigingen. In Nederland is de aansturing van sociaal werk door de overheid niet alleen instrumenteler dan in Vlaanderen, maar ook meer op efficiëntie en effectiviteit gericht. Bovendien komen in Nederland steeds meer sociaal werkers in dienst van de gemeente, wat hun onafhankelijkheid niet ten goede komt. Wanneer beleid onrechtvaardig uitwerkt voor burgers, zul je minder snel geneigd zijn om dat aan te kaarten. Sociaal werkers in Vlaanderen durven meer hun stem te laten horen en terug te praten naar het beleid. Van de genoemde krachtlijnen vormt de vijfde – het politiserend werken – niet voor niets het grootste verschil met Nederland. Sociaal werkers in Nederland kiezen eerder voor individuele vormen van verzet, zoals humor, stil verzet en 'espresso-kritiek', de kritiek geuit in de informele sfeer van bijvoorbeeld het koffieapparaat (Hojtink 2018). Collectieve vormen van verzet, zoals de succesvolle acties van het Sociaal Werk Actie Netwerk (SWAN) in Antwerpen tegen de vermarkting van de dak- en thuislozenopvang, zien we in Nederland nauwelijks.

Een derde punt van verschil schuilt in de aanpak van de profileren en professionalisering van sociaal werk. In Vlaanderen lag het vertrekpunt daarvoor in een debat over de identiteit en opdracht van het sociaal werk in een veranderende samenleving. Zo verschenen er in het jaar voorafgaand aan de conferentie in Brussel wekelijks artikelen op Sociaal.Net over het DNA van sociaal werk. In Nederland domineert een andere benadering. Zo vroeg staatssecretaris Van Rijn van VWS in 2014 aan de Gezondheidsraad een advies over het investeren in kennis voor het sociaal werk. De onderliggende opdracht verschilde aanzienlijk van die van de Vlaamse minister Vandeurzen. De aanleiding in Nederland vormde de constatering dat de kwaliteit van de beroepsuitoefening van sociaal werkers achterbleef bij de verwachtingen van het beleid (de Wmo). Kortom: het ging niet om de identiteit en opdracht van het sociaal werk in een veranderende samenleving, maar om een betere beleidsuitvoering. Bovendien waren bij de totstandkoming van het – overigens interessante – rapport *Sociaal werk op solide basis* (Gezondheidsraad 2014) de professionals zelf nauwelijks betrokken. Ook in het landelijke actieprogramma dat zich in Nederland richt op de versterking van sociaal werk, lijken profileren en professionalisering vooral gekoppeld aan de kwaliteitsverbetering van het sociaal werk, gericht op het beter kunnen uitvoeren van de sociale beleidsopgaven. Voor zover het

vakmanschap aan bod komt, gaat het vooral om de competenties en minder om de identiteit en de waarden van het sociaal werk.

Vlaanderen gidsland?

Zo bezien, kunnen we veel van het Vlaamse initiatief leren. Maar zijn er in Nederland dan helemaal geen initiatieven in dezelfde richting? Twee jaar geleden is er een oproep vanuit hogescholen geweest om in het sociaal werk meer aandacht te besteden aan mensenrechten (Hartman e.a. 2016). Het nieuwe landelijke opleidingsprofiel van de bacheloropleiding sociaal werk onderschrijft de globale definitie van sociaal werk, waarin mensenrechten en sociale rechtvaardigheid een belangrijke plaats innemen. Dat lijkt in de opleidingen tot meer aandacht voor mensenrechten te leiden en voor bijvoorbeeld de *capability approach* (Tirions e.a. 2018). Vanaf 2008 kent Nederland ook masteropleidingen op het gebied van het sociaal werk, al kennen die veel minder een trekrol dan in Vlaanderen. In het beroepenveld vindt de Vlaamse beweging vooralsnog minder weerklank, alhoewel de BPSW, de beroepsvereniging voor sociaal werkers, onlangs een symposium organiseerde onder de titel 'Sociale rechtvaardigheid als basisprincipe voor sociaal werkers'. Sinds een aantal jaar wordt de Dag van de Sociaal Werker georganiseerd, waarbij een sociaal werker van het jaar wordt gekozen. Bij de beide laatste verkiezingen vond ook de Marie Kamphuis Lezing plaats, waarbij Marcel Spierts (2017) een pleidooi hield voor de sociaal werker als democratisch opererende professional en Margot Scholte (2018) sociaal werkers oproep 'op de barricaden' te gaan om structurele oorzaken van sociale problemen aan te kaarten. Nederland blijft dus niet in alle opzichten achter.

Mensenrechten en sociale rechtvaardigheid kunnen goed als moreel kompas voor sociaal werk dienen, maar er zijn ook kanttekeningen bij te plaatsen. Op de eerste plaats is het een fragiel moreel kompas (Hubeau 2018). Mensenrechten en sociale rechtvaardigheid zijn vatbaar voor interpretatie. Ze zijn ook moeilijk af te bakenen. Zo zijn er legio mensenrechten en je kunt er veel kanten mee op. Een tweede vraag is hoe onderscheidend mensenrechten en sociale rechtvaardigheid zijn. Advocaten en artsen laten zich er bijvoorbeeld ook op voorstaan. De manier waarop sociaal professionals eraan werken, zou onderscheidend kunnen zijn. Maar waarin schuilt het onderscheidende dan precies? Een derde kanttekening is dat uit het realiseren van mensenrechten en sociale rechtvaardigheid een grote ambitie spreekt. Kunnen sociaal werkers dat waarmaken? En wat als de resultaten tegenvallen, keert het zich dan niet als een boemerang tegen hen? Kortom: we zien de kracht van mensenrechten en sociale rechtvaardigheid als kompas voor sociaal werk, maar willen het ook relativeren. Zo is het de vraag hoe het structurele aspect van sociaal werk zich verhoudt tot de ondersteuning van individuen, groepen en gemeenschappen. De kern van sociaal werk schuilt in de onmiddellijke, directe interactie met individuen, groepen en gemeenschappen en bij die interactie tot op het kleinste niveau te volharden in de beginselen van democratisch leven (Spierts 2017). Daarbij kunnen allerlei sociale kwesties en sociaal-morele conflicten op het spel staan. Inzet bij de interactie is om deze kwesties of conflicten zodanig te bewerken dat er nieuwe mogelijkheden voor betrokkenen ontstaan om te handelen. De democratische habitus van sociaal werkers bestaat er onder meer uit dat ze verschillende stemmen de ruimte geven, dat ze geen zaken opleggen of opdringen en dat ze afzien van manipulatie. Pas wie erin slaagt om zo'n professionele habitus aan de dag te leggen, is geloofwaardig om

gehoor te vinden voor de structurele vragen over sociale rechtvaardigheid en om op zoek te gaan naar antwoorden.

Lessen voor de toekomst

Het Vlaamse sociaal werk heeft in anderhalf jaar een resultaat van formaat geboekt, waarvan we in Nederland veel kunnen leren, zowel qua proces als qua inhoud. In die zin is het aan te bevelen om de Vlaamse ontwikkelingen actief te volgen. Een Vlaams platform gaat de op de conferentie gepresenteerde krachtlijnen uitwerken in een actieplan. Dit plan is niet alleen gericht op de uitvoering en de opleiding van het sociaal werk, maar ook op een onderzoeksagenda.

Vanuit Nederland kunnen we actief aansluiting zoeken bij de Vlaamse ontwikkelingen. Daarbij valt te denken aan een gezamenlijke Vlaams-Nederlandse sociaalwerkconferentie; stimuleren van ontmoeting en uitwisseling tussen Vlaamse en Nederlandse sociaal werkers over gezamenlijk ervaren thema's; uitwisseling over opleiding en onderzoek en kijken waar je gezamenlijk kunt optrekken. Vanuit onder andere Movisie, BPSW, universiteiten en hogescholen worden er al concrete stappen gezet in deze richting.

Onze conclusie is dat Vlaanderen een belangrijke inspiratiebron is. Het kan het sociaal werk in Nederland een spiegel voorhouden als het gaat om de identiteit van het sociaal werk en de opdracht die het sociaal werk voor zichzelf ziet weggelegd. Nadenken over de identiteit van sociaal werk, gekoppeld aan sociale waarden, kan helpen om je beter uit te spreken als sociaal werker en je politiserende rol meer vorm te geven.

Mariël van Pelt is senior adviseur bij Movisie en hoofddocent bij de master Social Work van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.
Marcel Spierts is zelfstandig onderzoeker en publicist.

Bronnen

- Dibbets, A. & Q. Eijkman, Translaters, Advocates or Practitioners? Social Workers and Human Rights Localization. *Journal of Human Rights Practice* 10, p. 212-228, 2018
- Gezondheidsraad, *Sociaal werk op solide basis*. Den Haag: Gezondheidsraad, 2014
- Hartman, J., J. Knevel & D. Reynaert, Manifest: stel mensenrechten centraal in het sociaal werk, 2016, <https://www.socialevraagstukken.nl/stel-mensenrechten-centraal-in-het-sociaal-werk/>
- Hermans, M. & M. Kremers, Sociale rechtvaardigheid terug op de agenda. Tine Van Regenmortel en Didier Reynaert over sociaal werk in Vlaanderen en Nederland. *Vakblad Sociale Werk* 4, p. 15-17, 2017
- Hoijtink, M., Afstand nemen van nabijheid. Humor en stil verzet van sociaal werkers. Bredewold, F., J.W. Duyvendak, T. Kampen, E. Tonkens & L. Verplanke, *De verhuizing van de verzorgingsstaat. Hoe de overheid nabij komt*. Amsterdam: Van Gennep, 2018
- Hubeau, B., *De grondrechten als kompas voor het sociaal werk als sociale rechtvaardigheidsberoep. Over de revolutie en kleine en grote utopieën*. Lezing Universiteit Antwerpen, 2018. Geraadpleegd via: <https://www.kennisplein.be/Documents/Bernard%20Hubeau%20-%20Grondrechten%20als%20kompas.pdf>
- Reynaert, D., *Sociaal werk een mensenrechtenberoep!* Lezing op het afscheidsymposium van Lies Schilder, 4-10-2018
- Scholte, M., *Op de barricaden?! Over sociaal werk, probleemconfiguraties en de aanpak van structurele problemen*. Marie Kamphuis Lezing 2018. Geraadpleegd via: <http://www.mariekamphuisstichting.nl/portret/mks%20lezing%202018.pdf>
- Spierts, M., *Pleidooi voor een democratisch sociaal werk*. Marie Kamphuis Lezing 2017. Geraadpleegd via: <https://www.mariekamphuisstichting.nl/portret/mariekamphuislezing2017.pdf>
- Tirions, M., W. Blok & C. den Braber, *De capabilitybenadering in het sociaal domein. Een praktijkgerichte kennismaking*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum, 2018
- Vandekinderen, C., R. Roose, P. Raeymaeckers & K. Hermans, *Sociaalwerkconferentie 2018. Sterk Sociaal werk. Eindrapport*, 2018, <https://www.departementwvg.be/nieuws/sociaalwerkconferentie-eindrapport>